

**ԵՐԵՔ ԳԻՏԵԼԻՔ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՄԱՆԴԱԿՈՒՆ-
ԻՈՅ, ԵՒ ՄԻ ԳԻՏԵԼԻՔ ԻՄ ԴԱՂՂԻՐԻՆ-ՀԱ-
ՅԵՐԷՆ ԲԱՌԱՐԱՆԻՍ ՄԱՍԻՆ**

Լուսայի տարւոյս Առաջին Գրոց մէջ լերեսան 237
— 238 կարգացի զհետեւեալդ Դ. Խաչկոնց ստորագրու-
թեամբ. «Ե. դարու մեր եկեղեցւոյ մէջ փալլող լուս-
« փառ փարոսներէն ու հաստահեղոյս սիւններէն մէկն
« էր Յովհ. Մանդակունի մեծանուն հայրապետը ¹,
« Սեր Հին մատենագիրներէն և ոչ մէկն որոշակի նշա-
« նակած է այս հայրապետին ճիշտ թուականն և
« ծննդավայրի մասին համաձայն չեն: Ստեփաննոս Ա.
« սողիկ կը գրէ թէ ծնած է Ծախոս գեղը իսկ ուրիշ-
« ներ տարբեր կը գրեն ²: Փարպեցւոյն «առ. Վահան»
« գրած թղթէն գիտենք թէ Դեպ իսկոյնի տէրն եղբորը-
« Դէն էր. «առ. Լստ հ. Բարսեղ վ. Սարգսեանի «Քննա-
« դատութիւնք Յովհան Մանդակունւոյ և իւր երկա-

¹. «Էկնգերորդ դարու մեր եկեղեցւոյ մէջ փալլող լու-
« սափիւռ փարոսներէն և հաստահեղոյս սիւններէն մին է
« մեծանուն հայրապետս (Յովհան Մանդակունի)». Է. Բարսեղ
Սարգիսեան, Քննադատութեան Յովհան Մանդակունւոյ, է- իւր երկու-
րորեանց վրայ Ս. Ղաղար, 1893, էրես 7:

². Մանդակունի ծնած է Արշարունեաց [կարգն Արշա-
« մունեաց] Ծախոս գեղը». Է. Բարսեղ Սարգիսեան, անդ,
էրես 10. ուր եւ կը գրէ ի ծանօթութեան 3. «Տես Ստեփ. Ա-
սողիկ. Պատմ. Բ. Գլուխ Բ: իսկ ուրիշներ՝ ուրիշ կերպ կը
« գրեն»:

« սիրութեանց վրայ» գործին, էջ 21, Մանգակունին
 « ծնած է 400-ին մօտ, 450-ին քահանայ ձեռնա-
 « դրուած, 454 ին Տիգրանէն վերագարձած, 484—485
 « կաթողիկոս և 498-ին վախճանած³։ Վենետիկի վան-
 « քը, 1345-ին գրուած Մաշտոցին վերջը շարադրութիւն-
 « Կոյրապետացն Կոյրոյ ընտիր պատառիկ մը կալ որ Յովհ.
 « Մանգակունւոյ համար կ'աւանդէ թէ «ա' նախ գիր
 « գրաւ հայ. ժամերգութեան։ Հ. Բարսեղ, դարձեալ
 « նոյն գործին մէջ, էջ 26—28, դիտել կուտայ. «Յի-
 « շատակարանիս գիր բառով՝ երկու բան կը հասկցուի.
 « 1) ժամակարգութեան վերաբերեալ աղօթք, մաղ-
 « թանք, քարոզք, երգք, և ամենայն որով կը կազ-
 « մուի ժամերգութեան ամբողջական շէնքը, կամ գիրքն,
 « որ Մանգակունիէն յառաջ կամ գոյութիւն չունէր,
 « կամ որ ինչ հաւանազոյն կը թուի՝ միայն սաղմոս-
 « երգութեանց, ընթերցուածոց և աւետարանի կտր-
 « դացմանց մէջ կը կայանար։ 2. Նշանագիր կամ խաչ եր-
 « գոյ և շարահանոց, ըստ ուրիշ խոսքի»։

Ի վերոյեղեալ հատուածիդ երեք բան կալ զոր չը
 վարեմ ընդունել։ Առաջին՝ թէ Մանգակունի ծնած է
 ի Ծախնոք։ Երկրորդ՝ թէ Մանգակունի էր եղբորդ Գիւ-
 չեմ-դէմիւրի։ Երրորդ՝ թէ Մանգակունի նախ գիր գրաւ
 հայ. ժամերգութեան։ Կամ ըստ Սարգիսեանի լիշեալ
 մատենին, երես 26, հայաստանեայց ժամակարգութեան),

³. «Հ. Սարգսեանի ինչպէս Թ. Մանգակունու կաթողի-
 « կոսութեան առաջին տարին 495 թուին դնելու համար բե-
 « րած փաստերն անհիմն են, ահպէս և անդօր են մահը 498
 « —99-ի դնելու համար բերածներէից մի քանիսը», ալլովքն
 հանդերձ, Կարապետ վարդապետ Տէր Մկրտչեան, Աբրահմ 1898,
 Հոկտեմբեր, երեսք 432 բ—433 աւ ըստ «Դաւազանագիր
 վարդապետ» ին, Աբրահմ, 1899, Դեկտեմբեր, երես 493 ա.
 Մանգակունու կաթողիկոսութեան տարիներն են 478—490։

եւ թէ «գիր» բառով երկու բան կը հասկացուի, կամ ժամակալաւթեան աղօթք, մաղթանք, քարոզք եւ իւրաքանչիւր իւր իրաւունքն ու շահը:

Առաջին.—Աղաղակուն քան զՀ. Բարսեղ Սարգիսեան, (յորմէ կ'առնու եւ Ի. Խաչկունց,) Չամչեան եւս գրած է թէ Մանգակունի էր ի գեղջէ Ծախնոպոյ՝ ի գաւառէն Արշամունեաց»։ Պատ. Հայոց, Հ. Բ. երես 159. զարձեալ՝ «ի Ծախնոպոյ յԱրշամունեաց»։ Հ. Գ. ժամանակագրութիւն, երես 109 Ա. ուր եւ յերես 155 Բ, ի Յանկին անուանց, կը գրէ. «Ծախնոպ գիւղ յԱրշամունիս»։ Յետոյ ինծիճեան. «Ծախնոպ. գիւղ յԱրշամունիս, յիշատակեալ « առ Ասողկալ Բ. 2. յասելն վասն Յովհաննու Մանգակունու. «Ջալսու ժամանակաւ երանելին Յոհան « Մանգակունի՝ որ էր ի գաւառէն Արշամունեաց, ի « գեղջէ Ծախնոպոյ, զՀայոց բազում կարգս ուղղութեան « կատարեաց»։ Սորաբարութեան Հին Հայաստանեայց, երես 114: Ըստ այսմ եւ Հ. Գար. 2. «Արշարունեաց [կարգս Արշամունեաց] «Ծախնոպ գեղէն էր Յովհան Մանգակունի»։ Հայկական Հին Դպրութեան Պատ. երես 306: Այսպէս եւ Հ. Տաշեան. «ի գեղջէ Ծախնոպոյ»։ Յուսոյ Հայրէն 22 Մարտնադարձին Միքիւրեանց Վիկտոր երեսք 184 ա, 516 ա, 857 ա, 869 բ, 880 ա. կամ «ի գեղջէ Ծախնոպոյ»։ 517 բ. եւ ի Յանկին, երես 1098 ա, «Ծախնոպ գիւղ»։ Այսպէս եւ Հ. Յովսէփ Գաթրճեան. «ի գեղջէն Ծախնոպոյ»։ Սրբազան Պատարագատեան Հայոց, (որ է Առաջին Հատորն Բնութեան Հրապարակութեան Մարտնադարձեան եւ Թարգմանութեան Նախնեայ Հայոց,) երես 320, ծան. 3, եւ երես 337: Միայն Հ. Գրիգորիս Գալէմքեարեան է որ կը գրէ Ծախնոպ [= Ծախնոպոյ], թէպէտ եւ առանց մասնաւոր կարեւորութիւն տալոյ իւր գրածին. «Յովհ. Մանգակուն, « ի գաւառէն Արշամունեաց ի գեղջէ Ծախնոպ Գարոզ « գիշերային պաշտամանց. Զարթուցեալքս ամենեքեան»։

Յոսիպի Հայերէն ԶԶ Արքանի Մարենագարանին է Միւնիէն, երես 15 ա—բ, Ժամագիրք գրեալ ի թուին ՊԶԱ=1432. (նոյն է եւ ի Հաւդէս Ամօրեայ, 1891, Հոկտեմբեր, երես 309 ա, տողք 8—10): Ահա այս Ծախնապայ ընթերցուածն է ուղիղն, Ծախնիս, սեռական Ծախնապայ, որ կը հաստատուի և Ստեփանոսի Ասող'ան վկայութեամբ. տես ի նորին Պարճաւեան հրատարակելոյ ի Պետրբուրգ, 1885, Երկրորդ հանդէս, գլուխ երկրորդ, երես 81, ուր թէպէտ տպեալ է «երանելին Յովհան Մանդակունի, որ էր ի գաւառէն Արշամունեաց ի գեղջէն Ծախնապայ», բայց Զեռագիրն Աբրահամ Երիցու՝ որ հեղինակ կամ աւագնորդ եղած է տպագրութեանդ, որոշ որոշ կը գրէ Ծախնապայ [=Ծախնապայ], զոր չէ տեսեր հրատարակիչն Տ. Ստ. Մալխասեանց, եւ լոկ կը նշանակէ ի ծան. 1, թէ Շահնազարեանն ունի Ծախնապայ: Այս Արշամունեաց Ծախնիս գիւղն է ըստ ամենայն հաւանականութեան զոր կը լիշէ եւ Եղիշէ յԵրրորդ յեղանակի Պատմութեանն Վարդանանց. «Առնուին (Հայք ի «Պարսկաց) զանմատոյց ամուրսն՝ զԳառնի քաղաքն, «զԱնին, զԱրտագերս, . . . զԲարձրաբուղն, զԽորա-«նիստն, զԾախնիս»: Եղիշէի վարդապետի Մատենադրութիւնք, Ս. Ղազար, 1859, երես 52. կամ զԾախնիս, ինչպէս ունի Ինճիճեան ի Սարգսբաւեան Հին Հայաստանեայց, երես 523, ի կարգի տեղեաց Մեծին Հայոց՝ որոց գաւառք նա եւ նահանգք անծանօթք. նոյնպէս զԾախնիս և Եղիշէի «հրատարակութիւնն ըստ Անճեացեացն օրինակի, Թէոդոսիա, 1861, երես 103: Այլուր—չգիտեմ ո՛ւր—կ'աւանդուի թէ Մանդակունի էր «ի գաւառէն Արշարունեաց՝ ի գեղջէն Ծաղկեաց», տես Հ. Գար. Զ., Հայկ. Հին Դար. Պատմ. երես 306, ծան. 1. «Զեռագրի ի Քջ կը կարդանք» և այլն. յորում Զեռագրի, չըսեր Հ. Գար. Զ. ըստ իւր յոռի սովորութեան:

Արշարունիք էր գաւառ Ալարատու, բայց «Ծաղկեաց
գիւղ» չկարացի գտնել ի Հ. Ա. Ալիշանի Այբբան. իսկ
Արշամունիք էր ի Տուրուբերան: Թուի թէ կայ եւ այլ
աւանդութիւն զտեղւոյ ծննդեան Մանդակունի հայրա-
պետին. քանզի Սարգիսեան կը ծանուցանէ թէ «ուրիշ-
ներ» ուրիշ կերպ կը գրեն», ըստ որում եւ Դ. Խաչկունց.
«ուրիշներ տարբեր կը գրեն». տես ի սկիզբն յօդուա-
ծիս եւ ի ծանօթութեան 2). Ո՛վ են այդ «ուրիշներ»
քառի ներքեւ ծածկուածներն, եւ ինչ «ուրիշ կերպ» գրած
են զհայրենեաց Մանդակունւոյ՝ ոչ ինչ գիտեմ:

Երկրորդ. — Ի Թղթոյն Ղազարայ Փարպեցւոյ առ
Վահան Մամիկոնեան (տպ. Էմին, Երեսք 50 — 51. տպ.
II. Ղազարու, Երեսք 595 — 596) կը տեղեկանանք թէ
«արք ոմ անք» փափագեր են արծաթով գնել ի Մամի-
կոնեան մարզպանէն զվերականգնութիւն կաթուղիկէի վա-
նացն որ ի Վաղարշապատ, եւ ինքեանք չհամարձա-
կելով առաջարկել զայդ Վահանայ, պատգամաւոր ընտ-
րեր են զոմն՝ զոր Փարպեցին կ'անուանէ երանելի Յովհանն՝
Գիւրգիս իմաստասէր եղբորս, եւ ապա լոկ Կէր Յովհանն,
Երկիրս: Յովհանն, որ թուի թէ միամիտ կամ տկարա-
միտ ոմն էր, մտադիւր կը կատարէ զիւր պատգամա-
ւորութիւնն «ի Սեւկոյ գրախտին», բայց անհրապոյրն
Վահան բացէ ի բաց կը մերժէ զվատ առաջարկութիւն
սիմոնականացն, իւր շարժումն նա եւ Գիւրգիս կաթուղիկո-
սի եղբորորդւոյն Յովհաննու, եւ կ'ըսէ. «Բնաւ իբրեւ
« քեզ առն լսել իսկ էր արժան զայդպիսի բանս, թող
« թէ առ իս բերել»: Ո՛վ էր այս Յովհանն՝ Գիւրգիս իմաստ-
սէր եղբորս: Մկրտիչ Էմին առանց իրիւր վարանելոյ
կը յայտարարէ յերես 51 իւր տպագրին, ծանօթութիւն 17,
թէ էր «Յովհանն Մանդակունի», որ կաթուղիկոս եկաց զկնի
«Գիւրգիս ի 480 ամի», որպէս թէ ժամանակակից Փար-
պեցւոյն կոչած «հրեշտակ սկրաւն», «սուրբ այրն Առ-

տուածոյ՝⁴ կաթողիկոսն Յովհան Մանդակունի, մատենադերն սքանչելի ձառերու եւ Աղօթքներու, կարող ըլլար այնպիսի անարժան պատգամ տանել Վահանայ, այնչափ անարժան՝ որ զՎահանայ ստատիկ բարկութիւնն պիտի շարժէր ի վերայ պատգամաւորին։ Բայց ինչ ըսեմ որ Էմինի անհեղեղ կարծիքն իբրեւ աներկբայելի ստուգութիւն ընդունուած է այսօր, եւ Յովհաննու Մանդակունու նման սիրելի եւ պատկառելի անձնաւորութիւն մի՛ նոյնացած ընդ հոմանուանն Յովհաննու Գիւլայ կաթողիկոսի եղբորորդուն, այնմ Յովհաննու զոր իբրեւ սիմոնականութեան անարգ միջնորդ՝ զայլոցմամբ կը լանդիմանէ կը պախարակէ Վահան Մամիկոնեան։ Աւասիկ երկայն շար մի Էմինի համախոհներուն, « Մէկէն ձգեց (Ղ. Փարսեցի) Սիւնեաց աշխարհքը » ու եկաւ գտաւ զՎահան, հոն տեսաւ Փարսեցին « նաեւ Վահանայ Վարդ եղբայրը և ուրիշները, և Գիւլ » « Կաթողիկոսին եղբորորդին՝ Յովհան Մանդակունին, որ այն » « ապէններն Հացոց Կաթողիկոսական թաղիքը ինչպէս » « խօսք բացուելով նորաշէն կաթողիկէին համար՝ կը » « մտածէին որո՞ւն լանձնել անոր կառավարութիւնը » « Յովհան Կաթողիկոս, —ասանկ կոտորէ Ղազար (!), — ուրիշ » « քանի մը անձինք առաջարկեց այն պաշտօնին. բայց » « Վահան՝ Ղազարու լանձնել տուաւ սուրբ կաթողի » « կէին հոգաբարձութիւնը »։ Հ. Գար. Զ., Պատմութիւն » « Հայերէն Դպրոցական, Ս. 'Ղազար, 1855, երեսք 282 — 283. (քսանութեկ տարի վերջը՝ Հ. Գար. Զ. կը կրկնէ զիւր վերոյգրեալ տողերն ի Հայկական Հին Դպրոցական Պատմութիւն, 1886, երեսք 373 — 274, այնպիսի լաւե-

⁴. «Հրեշտակակրան սրբոյ կաթողիկոսին Յոհանայ», փրպ. Պատմ. ա տպ. 212.— Սուրբ այն Ապուստոս կաթողիկոսն Հայոց Յոհան». անդ, 307:

լուսծով. «մանաւանդ երբ տեսաւ (Վահան) որ ուրիշ
« թեկնածուք ունեւորէ միջոցներու ալ կը դիմէին
« կարասույ և ընծայից մատուցմամբ և խոստմամբ՝
« կարծելով բռնադատել իր ընտրութիւնը)։⁵ — Զրո-
տարակիչն Ղ. Փարպեցւոյ Պատմութեան եւ Թղթին, Ս.
Ղազար, 1873, ի ծանկին անուանց յերես 630, մի եւ
նոյն անձն կը համարի զՅոհան կաթողիկոս (Մանդա-
կունի) եւ զՅոհան եղբորորդի Գիւտայոս — «ի թղթին (Ղ.
« Փարպեցւոյ առ Վահան)... սլատմի, թէ... ոմանք
« նկրտողք լայդ հոգաբարձութիւն (կաթողիկէ վա-
« նուց)՝ ի յետն Յովհանայ Մանդակունայ Բաղաս հարստի
« խոստանքն Տեառն Մամիկոնից։... Վահան՝ յոյժ զչարսել
« ընդ ունեւորէ տառալարեալսն, զոր ինքն «վատ վաճառ-
« սականութիւն» կոչէր, լանձնէ զհոգաբարձութիւն վա-
« նուց Ղազարայոս. Գրիգոր Խալաթեան, Ղազար Փար-
« պեցի եւ Գրիգոր Նարեկ, 1883, երես 15. — «Ղազ. Փար-

⁵. Փարպեցւոյ Թղթուն մէջ կը լիշատակուի նա եւ «իւր
սրբազան աշտիճանին և կոյման անարժան հայրապետ մի՝
որոյ անունն չի տրուիր։ Է. Գար. Զ. կը համարի թէ այս հայ-
րապետս ոչ ալ ոք էր բայց եթէ Մանդակունի Յովհաննէս. տես
Հովհ. Հին Գար. Պատմ. երեսք 375—376, եւ ծան. 1 յերես
376. Չամչեան Է. Միքայելի, Աւետիքեան Է. Գաբրիելի և
Ազեբեան Է. Մկրտչի մեծանուն Մխիթարեանց ոսկերքն սար-
սուցին անշուշտ երբ կարգակիցն իւրեանց Է. Գար. Զ.
զՄանդակունին անուանեց «իւր սրբազան աշտիճանին և կոյման
անարժան հայրապետ»։ Կ'երեւի թէ Է. Գար. Զ. բնաւ ամենեւին
տեղեկութիւն չունէր ի գեղեցիկ ճառէն «Վասն քահանայից
տեսչութեան ի վերայ ժողովրդեան» որ տպագրեալ է ի Մա-
տենագրութիւնս Սրբուն, Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1860, երեսք
79—88. քահանայի նուիրական պարտուց անպէս տեղեակ քա-
հանապետն Մանդակունի՝ անքան տմարդութեամբ պիտի վա-
րուէր օգնութիւն եւ զթութիւն պաշտտող արտասուելի Ղա-
զարայ Փարպեցւոյ հետ։

« պեցին՝ առ Վահան Մամիկոնեան զբաժ թղթոյն մէջ՝
 « կը ծանուցանէ մեզ, թէ Յովհ. Մանդակոնի էր եղբօր-
 « րդի մեծանուն իմեռողիկոն Ռի-րի կամ Գտայ, որուն
 « և արժանաւոր յաջորդ լինելու համանման բարեմաս-
 « նութեամբք իսկ ճոխացած էր», Հ. Բարսեղ Սար-
 « գիսեան, Բաղնաշոյ, 1890, երես 244. նոյն է եւ ի Սար-
 « գիսեանի մատենին Քննադատութիւն Յովհան Մանդակոնի-
 « եւ իւր երկրորդութեանց վրայ, 1895, երես 10. — Յովհ.
 « Մանդակոնի... Ռի-րայ՝ էր հօրեղբօր ձեռքով եպիսկո-
 « պոս ձեռնադրուած», անդ, 21. — «Հրաւիրուեցաւ
 « Մանդակոնի՝ ստանձնելու իւր հօրեղբօր (Ռի-րայ) բեռը».
 « անդ, 23: — Յովհան իմեռողիկոն Մանդակոնի... Ս. Սա-
 « հակայ աշակերտ, անմանն Ռի-րայ, իմեռողիկոն եղբօր
 « րդի», Հ. Յովհ. Գաթրճեան, Սրբազան Պատրար-
 « Տարայք Հայոց, երեսք 67 - 68. ի ծանօթութեան 3 կը
 « նշանակուի Վաղար, թղթ. առ Վահան Մամիկ. էջ
 « 595» (տպ. Վենետիկ), իբր աղբիւր Մանդակոնեոյ
 « եղբօրորդի լինելոյն Ռիւտայ կաթողիկոսի, — «երկու
 « անգուգական Հովիւք՝ Ռի-ր եւ Յովհան Մանդակոնի ո-
 « նոր եղբօրորդի». անդ. երես 217. «Ռի-րայ հայոց Կա-
 « թողիկոն եղբօրորդի (Յովհ. Մանդակոնի), անդ, երես
 « 329 — «Ռի-րէն ահեռայն արագութեամբ որ Յովհան Մանդ-
 « ակոնի, իր պատանեկութեանը, աշակերտած էր Մե-
 « ծին Սահակայ... եւ Ռի-րայ Կաթողիկոնի, այնպիսի
 « գիտուն մարդու, եղբօրորդի էր...: Ի՞նչ բաներ չէր
 « ժառանգած անի (ի Ռի-րայ)՝ իր եղբօրորդի՝ երբ որ
 « ամբողջ անցաւ». անդ, երես 338: — «Փարպեցւոյն առ
 « Վահան զբաժ թղթէն գիտենք թէ Ռի-ր իմեռողիկոն
 « անի եղբօրորդի էր » (Յովհ. Մանդակոնի). Դ. Խաչ-
 « կոնց. տես ի սկիզբն յօդուածիս: Արդէն իսկ ութ տա-
 « րի յառաջ՝ լիմ երկասիրութեան Կորիւն Վարդապետ եւ
 « Նորի Քարգանդութեան, (որ հրատարակեցաւ ի Տփղիս

1900 տարւոյ Յունիսի,) գրած էի ընդդէմ Մկրտիչ Էմինի, Հ. Գար. 2. է, եւ Հ. Բարսեղ Սարգիսեանի. «Ան-
« քեղեաց անպէշի է զՅովհաննէս զոր Վահան Մամիկոնեան իւր-
« քան իշխոյնէն է՝ նոյն համարել ընդ Մանգոսեանի հաւա-
« յէկոնի». տես ի մատենիս, երես 484: Ուրախ եմ որ
Մեծարգոյ Կարապետ վարդապետ Տէր Մկրտչեան հա-
մամիտ է ինձ յայսմ. քանզի Աբարաք ամսագրի 1898
Հոկտեմբերի թուոյն մէջ, յերես 433 ա, սապէս կը
գրէ ընդդէմ Սարգիսեանի. «Այն Յովհաննէս, որին յեղ-
« արէ Քրիստոսի իւր թղթի մէջ՝ անպէշի է Մանգոսեանի հա-
« րէն. այսպիսի մի նշանաւոր և թուղիկոսի ով եղածը
« որոշելու համար հարկ կ'ունի միթէ Գիտար ինքնաշնորհ
« եղբորդի անուանել նորան. նա ինքն արդէն իւր ա-
« նունով պէտք է յայտնի լինէր և այնքան հեղինա-
« կութիւն ունենար, որ մի վանահայր նշանակելու հա-
« մար պատգամաւոր չգառնար մարզպանի մօտ եւ նո-
« րանից յանդիմանութեան խօսքեր լսէր»:

Երրորդ. — Գրասխանակերտացի Յովհանն Ե (եւ ոչ
Զ) կաթողիկոսի երեք մատենագրութիւնք հասած են
առ մեզ. մի եւ առաջին՝ Պատմութիւնն. երկրորդ՝ Եւ-
րոպայի հայրապետացն Հայոց Յայրապետութիւնն. երրորդ՝ Խա-
ղապետութեան անշարժ յառոյ Տաթևաշտոյ Բանին Քրիստոսի, եւ
քնդդէմ դատանաւոց զմէ Քրիստոս յեղիս Բնութիւնն: Առա-
ջին գրութեն, Պատմութիւնն, հրատարակեալ է նախ
յերուսաղէմ յամին 1843, զոր ես չունիմ. ապա ի Մոս-
կուա ի ձեռն Մկրտչի Էմին յամին 1853. վերստին
յերուսաղէմ յամին 1867: Յայս հրատարակութեանց եւ
ոչ մին է լիակատար, զի երուսաղէմեանն ի բաց թո-
ղած է զայն ամենայն որ վերաւորիչ է Աբգղայի որդ-
ւոյն եւ նորա հետեւողաց. իսկ Մկրտիչ Էմին, ակնածե-
լով ի Յունական Եկեղեցւոյն, յապաւած է զբոլոր նա-
խատական ասացուածներն՝ որովք կատարի քաղկեդո-

նամարտս կը լուանայ զԶորորդ Տիեզերական Սիւնհո-
դոսն: Զերկրորդ գրուածն, Երէց Հայրապետացն Հայր
Յայրաբաբեան, հրատարակեց Արշակ Տէր Միքելեան
ի ծանօթութիւնս Ստամբուլի Անեցւոյ Գաւազնագրոց
(տպ. 1893), երեսք 272—277, զոր Տ. Գալուստ Տէր
Մկրտչեան, (Արար, 1897, Յունիս, երես 279 բ, ի
ծանօթութեան,) կը կոչէ «սխալաշատ եւ բոլորովին ան-
խնամ հրատարակութիւն»: Այս գրուած Յովհաննու
կաթողիկոսի ծանօթ է Զամչեանի. տես Պոյ. Հայր, 2.
Ա. երես 14, «Վարդ կաթողիկոսացն Հայոց», յա-
նուն «Յովհաննէս կաթողիկոս».— 2. Բ. երես 159,
«Վարդ կաթողիկոսաց».— անդ, երես 617, «Համառօտ
քաղուածք կաթողիկոսաց»: Ծանօթ է եւ 2. Մկրտիչ
Ա. գերեանի, «Սորա (Յովհաննու կաթողիկոսի) է ու ու-
րոյն Երազմուսեան հաւանական թիւն ցառաւ իւր».
Նոր Բազմիքը Հայկազեան լեզուի, Նախագրունք, երես
16 ա, յանուն «ՅԿ. ԿԵ.» գիտէ զայս Երազմուսեան
եւ Մկրտիչ Էմին, եւ պատահիկ մի եւս ի մէջ կը բերէ
ի Նախերգանս Պատմութեան Յովհաննու կաթողիկոսի,
երես Ա. ծան. 1: 2. Գար. 2. միայն կ'անգիտանայ.
« Զենք գիտեր թէ արդեօք ուրիշ գրուածք ալ շարա
« գրած է Յովհան ազգային հեղինակք՝ իր Պատմագրու-
« թենէն զատ ուրիշ երկասիրութիւն չեն յիշատակեր
« իր անուամբը». Հայ. 2ին Պոյ. Պոյ., երես 497:
Երրորդ գրուածն, Խաթալանեան, այլովքն հանդերձ,
հրատարակեցաւ ի Վաղարշապատ յամին 1896, բայց
սխալմամբ վերագրուեցաւ Յովհաննու Իմաստասիրի
Աւանեսցւոյ ⁶, ինչպէս ըսի չորս տարի լաւաջ:

Արդ՝ Յովհան Դրասխանակերտացի յիւր Երէց Հայրապետ-

⁶. Նոյնպէս եւ 2. Տաշեան սխալմամբ կը վերագրէ Աւա-
նեսցւոյ. տես Յոյսի Հայ 99. Միք. Է վիւնն, երես 1130 բ

«... և Հայոց Յայտարարութեան կ'ըսէ Յովհաննու Մանգակուն-
 ւոյ համար. «Տէր Սուրբ Յոհան Մանգակունի, յազատ տա-
 « նէ, ամս վեց: Սոսիսի (տպ. Նախագիշ) գրաւ Հայաս-
 « տանեայց ժամակարգութեանց, սբանջեալպէս յար-
 « դարեալ քարոզս, եւ աղաւթամատոյցս, եւ երգս հո-
 « ղեւորս ի փառս Աստուծոյ, [եւ Տէր Աստուծոյ զաւար-
 « լեանց զՊատարագամատոյցն 7]»։ Սամուէլ Անեցի, Ծա-
 նօթութիւնք, երես 274: Իրասխանակերտացին ըսել
 կ'ուզէ թէ Մանգակունի կաթողիկոսն առաջին իարգարիք
 գրաւ [աշխարհաբար՝ գրանդոս] Հայ Եկեղեցւոյ ժամա-
 կարգութեանց, կամ առաջին անգամ իարգարիք զժամա-
 կարգութիւնս Ալլափոխեալ խմբագրութեան մէջ Իրաս-
 փանակերտացւոյ բանքն դարձած եղած են. «Մանգա-
 « կունին Նախագիշ գտաւ Հայաստանեայց ժամակարգու-
 « թեանց, որոյ համար կ'ըսէ Նոր Հայկազեանն ի
 բառն Նախագիշ. «Ընթերցիր կամ իմն Նախագիշ, Նախ-
 կին կարգադիր»։ բայց Հ. Բարսեղ Սարգիսեան (Քննադ-
 արութեան Յովհան Մանգակունի-ոյ եւ իւր երկրորդութեանց վրայ,
 երես 26) կը կարդայ. «Սոսիս գիշ գրաւ, [աշխարհա-
 բար ներգործական գրաւ, փոխանակ իմանալոյ կրաւո-
 րական գրանդոս] Հայաստանեայց ժամակարգութեան»,
 եւ «գիր» բառով կ'ուզէ երկու բան հասկանալ, որոց
 երկրորդն է ընշտագիր, կամ խաղ երգոց եւ շարակո-
 նաց, ըստ ութ ձայնից: Դ. Խաչկոնց ալ միամտաբար
 կ'ընդօրինակէ զգրածն Սարգիսեանի:

Ունէի եւ Զորորդ գիտելիս, ոչ զանձնէ Մանգա-
 կունւոյ, ալ զ'իւր ծառէ նորին. եւ որովհետեւ այն կը
 պատկանէ Հ. Գաթրճեանի Պատարագամատոյց 68 երե-

7. Հինգ բառքը չկան ի հրատարակութեան Արշակ Տէր-
 Միքելեանի, ալ ի Վատիկանեան թիւ 3 Նախագիշն, Զեռագրին,
 տես Գաթրճեան, Սբեդակ Պատարագամատոյց, Հայոց, երես 321,
 եւ ծան. 2. տես անդ եւ երես 337:

սին չորրորդ ծանօթութեան, կը մնալ արևմտա-
նակի և տեղւոր:

Paulo minora canamus.—Տ. Ն. Քարամեան
կը գրէ Լոս-Տոյի նոյն հատորոյն մէջ յերես 343. «Սխա-
« լուում է պարոնը (Տ. Յ.) կարծելով որ Physiocrate
« բառն ես եմ թարգմանել Բնութեան իշխան. արդ թարգ-
« մանութիւնը Միլիթարեաններին է. Բող Գետին Նորայրի
« Բաւարական. ինքս էլ չեմ հաւանել արդ թարգմա-
« նութեան և դրել եմ փակագծի մէջ, որ քննադատս
« բաց է թողել զիտմամբ: Կը խնդրեմ ի պատուական
յօդուածագրէն ծանուցանել ինձ թէ ո՞ր Նորայրի ո՞ր
Բաւարանին մէջ գտած է «Physiocrate. Բնութեան
իշխան»:

ՆՈՐԱՅՐ Ն. ԲԻԻՋԱՆԴԱՅԻ

Ստոքհոլմ, 3 B, Arsenalsgatan
8 Մայիս 1901

